

VECHI ATELIERE FOTOGRAFICE DIN BIHOR

de
LUCIA CORNEA

Lucrarea de față se situează în continuarea cercetărilor noastre de istoria fotografiei locale, cercetări parțial valorificate deja în ce privește vechile ateliere fotografice din Oradea și cărora dorim acum să le aducem o necesară completare adăugând și celelalte localități bihorene, orașe și comune mai importante, în care, începând din anii '70 ai secolului 19, au funcționat ateliere fotografice stabile.

Am constatat că cercetarea istoriei atelierelor fotografice din cuprinsul județului este o întreprindere mult mai dificilă decât cercetarea istoriei atelierelor orădene. Pe de o parte, presa cotidiană provincială, sursă importantă pentru această temă, este mai slab reprezentată decât presa orădeană. Este vorba, de pildă, de *Belényesi Lapok* [Foaia beiușeană] și *Beiușul* la Beiuș, dar *Beiușul* a apărut la început, în 1921, cu o bună frecvență, pentru a deveni apoi din ce în ce mai sporadic și a-și înceta în cele din urmă apariția în 1930. A existat apoi ziarul *Marghita* în anii '30 ai secolului trecut, dar această publicație reprezintă la ora aceasta o raritate în colecțiile noastre publice. La Salonta s-a tipărit *Szalontai Lapok* [Foaia salontană], dar, deși ziarul a apărut pe o perioadă îndelungată, colecția sa este, de asemenea, rară. La Săcuieni, aproximativ în perioada 1910-1915 a apărut *Székelyhídi Hírlap* [Jurnalul de Săcuieni], care, după ce a avut o durată de apariție scurtă, este și extrem de rar.

Pe de altă parte, în colecțiile publice de fotografie istorică la care am avut acces se păstrează mult mai puține fotografii produse în ateliere din județ. La acest capitol ne-au fost de folos, în ordinea numărului de fotografii păstrate, colecția Secției de Istorie a Muzeului Țării Crișurilor, a Fototecii Istorice a Muzeului Național Ungar din Budapesta, a Muzeului Memorial "Iosif Vulcan" și a Muzeului Déri din Debrecen.

În al treilea rând, există, este adevărat, colecțiile particulare, dar, după cum se știe, accesul la albume de familie și la colecții particulare (în afara celor aparținând unor colecționari cunoscuți) este în general aleatoriu.

Din punct de vedere metodologic, am crezut că este mai practic și mai util să înșirăm aceste ateliere sub forma unui repertoriu, pe localități. Atât înșiruirea localităților cât și a atelierelor urmează ordinea alfabetică. Am notat și eventualele conexiuni existente între diferitele ateliere, mai ales în ce privește continuitatea lor, succesiunea diferitelor firme în același local.

Astfel, am identificat până la ora aceasta 46 de ateliere din: Aleșd (un atelier), Beiuș (13), Diosig (4), Marghita (7), Salonta (12), Săcuieni (3), Tinca (5) și Valea lui Mihai (1). Observăm că, în mod firesc, cele mai multe ateliere au funcționat în cele două orașe ale județului, Beiuș și Salonta.

Menționăm că adresele și numerele de casă care apar în această lucrare sunt cele folosite în epocă.

Perioada de funcționare a atelierelor n-a putut fi stabilită întotdeauna cu exactitate. Pentru unele, n-am avut la îndemână pentru datare decât fotografiile, majoritatea nedatate, pe care le-am găsit în colecții publice sau particulare. Am recurs în acest caz la datarea lor, fie și aproximativă, în urma analizei elementelor de mobilier și de modă vestimentară din imagine, precum și a stilului mărcii de atelier.

A rezultat faptul că cel mai vechi dintre atelierele fotografice bihorene este cel al lui Károlyi József din Diosig care funcționa deja aproximativ în jurul anului 1870. Urmează Szabó Sándor din Beiuș, la 1875. Repartizarea atelierelor pe perioade cronologice este următoarea: anii 1870-1900 (7), perioada 1900-1920 (15), anii 1900-1925 (3), perioada interbelică (15), anul 1947 (6).

Am observat că unele ateliere și-au încetat activitatea în jurul anului 1920. Este vorba mai ales de filialele ale căror ateliere de bază se aflau pe teritoriul Ungariei și care și-au încetat activitatea ca urmare a instituirii noii frontiere de după Tratatul de la Trianon (*Békés Gyula* din Salonta, *Ignácz Géza* din Săcuieni etc.). Pe de altă parte, au existat și fotografi care, în aceeași perioadă, optând pentru cetățenia ungară, s-au «repatriat» sau au emigrat (fotograful Fischer din Beiuș). O altă observație se referă la anul 1947 când s-au înregistrat înmatriculări masive de noi firme. Dintre acestea însă majoritatea au avut o existență efemeră.

Ar fi greșit să credem că în atelierele fotografice din provincie au lucrat doar fotografi de mână a doua. Printre proprietarii de ateliere fotografice din Bihor s-au numărat câțiva foarte buni profesioniști. De pildă, Károlyi și Pelikán, ambii de la Diosig, erau cunoscuți veterani ai fotografiei și foarte buni profesioniști. Un alt profesionist recunoscut a fost Munkácsi Lajos din Beiuș, amintit la 1896 într-o cunoscută agendă a fotografilor¹ și pe care îl putem considera și ca reprezentant timpuriu al fotografiei turistice în zona Beiușului, alături de Iuliu Czárán. Alte ateliere bihorene erau de fapt ateliere-filială deschise de fotografi la fel de cunoscuți, așa cum a fost cel al lui Békés Gyula la Salonta.

¹ F. Zs., p.236

Structura producției atelierelor fotografice bihorene este cea obișnuită. Primează în general, pentru toate epocile, portretele și fotografiile de grup, apar apoi treptat și alte categorii - fotografia artistică, fotografia turistică, fotografiile pentru legitimații, fotografia de reportaj etc. - pentru ca, în perioada interbelică și în primii ani de după cel de-al doilea război mondial, o bună parte din veniturile atelierelor fotografice să provină din măririle de fotografii. În ce privește fotografia artistică, au existat chiar inovații în domeniu care au pornit din mediul provincial bihorean. Este vorba de un nou procedeu de iluminare folosit de fotografii Zsák și Fehér din Salonta, procedeu menit a potența impresia artistică².

În perioada interbelică, datorită accesibilității aparaturii, atât ca preț cât și ca mod de utilizare, numărul atelierelor fotografice a crescut mult, acestora adăugându-li-se și un număr din ce în ce mai mare de fotografi amatori. Lucrul acesta este vizibil mai ales în localitățile mai mari ale județului, așa cum erau cele două orașe - Beiuș și Salonta. În consecință, comerțul local s-a adaptat imediat, orientându-se și spre articole necesare fotografilor, atât profesioniști cât și amatori. Un exemplu ni-l oferă Tipografia *Székely* din Salonta care vindea în 1922, alături de diverse produse de papetărie, și cartoane pentru fotografii³.

În condițiile creșterii numărului fotografilor amatori, menținerea, ba chiar lărgirea clientelei, devenise o necesitate stringentă pentru profesioniști. Pe lângă concurența amatorilor, care priva atelierile profesioniste de realizarea câtorva categorii de fotografii aducătoare de venituri importante și care până atunci fuseseră apanajul lor (fotografii de familie, fotografii de grup, fotografii de reportaj etc.), atelierile profesioniste din județ mai suportau și concurența atelierelor din Oradea care-și trimiteau agenții prin județ pentru a racola clientelă. Numeroase ateliere orădene aveau agenți special angajați pentru a realiza astfel de munci. Astfel de acțiuni aveau loc mai ales în zilele de târg săptămânal din orașele și comunele mai mari ale județului. Un exemplu este cel al atelierului *Dajkovits J. E.* din Oradea care, în 1923, pe perioada verii, în anumite zile ale săptămânii, se deplasa la Beiuș pentru a face fotografii⁴.

Pe parcursul cercetării am identificat și câțiva fotografi amatori, ale căror nume credem că nu e lipsit de interes a fi amintite în această lucrare, existând posibilitatea ca în viitor informațiile deținute în legătură cu persoana și activitatea lor să fie completate. Unora nu le cunoaștem deocamdată decât

² Sz. L., 1923, nr.65, 22 martie, p.1

³ *Ibidem*, 1922, nr.203, p.2

⁴ *Beiușul*, 1923, nr.16-17, 6 mai, p.6

numele, din câte un anunț în ziar referitor la vânzarea sau cumpărarea de aparatură fotografică (așa cum era Greguss la Salonta, în 1920⁵). Alții sunt menționați în ghidurile fotografice vechi, cum e cazul lui Lintér Ákos, medic veterinar și fotograf amator în Tinca la 1896⁶. Există în schimb și persoane care s-au remarcat în mișcarea fotografiilor amatori, din ce în ce mai animată și mai activă deja în jurul anului 1900. Așa a fost Bogdándy Sándor, funcționar de stat la Salonta, personaj foarte activ care a editat și un îndrumător pentru fotografii amatori, foarte apreciat în epocă, dovadă că, după prima ediție, apărută în 1899, a mai scos-o și pe a doua în 1900⁷.

În lucrarea de față apar de multe ori și amănunte în aparență nesemnificative despre activitatea atelierelor bihorene. Le-am păstrat, pentru a reda cât mai fidel atmosfera de epocă.

Cercetarea noastră prilejuiește și corectarea unor greșeli care s-au strecurat în bibliografia de specialitate (Szakács 1997, Miklósi-Sikes 2001), mai exact în repertoriile apărute până acum care fac referiri și la fotografia istorică din Transilvania, greșeli datorate mai degrabă vehiculării și prelucrării unei informații extrem de stufoase. Sunt de fapt mici inadvertențe pe care le-am corectat în cuprinsul prezentului repertoriu. Ca exemplu, dorim să dăm aici cazul atelierului *Zsák Jenő* din Salonta. În bibliografia consultată atelierul este atestat pentru anul 1856⁸. Ar fi fost extraordinar să existe un atelier fotografic stabil la Salonta în 1856. Din păcate, nu este așa. Greșeala provine de la existența, în colecțiile *Fototecii Istorică a Muzeului Național Ungar* din Budapesta, a unei reproduceri fotografice realizată de fotograful *Zsák* după un portret al poetului Arany János de Barabás Miklós, datat 1856. Data realizării picturii a fost astfel transferată, din grabă, și asupra reproducerii fotografice. De fapt, atelierul a funcționat în perioada interbelică (circa 1925-1930).

Am indicat în această lucrare, pentru cercetătorii interesați de producția atelierelor fotografice bihorene, și locurile de păstrare unde pot fi găsite fotografiile studiate de noi.

În încheiere, dorim să subliniem faptul că, poate și mai mult decât în cazul istoriei fotografiei orădene, unde lucrurile sunt în mare deja cunoscute, istoria atelierelor fotografice din cuprinsul județului Bihor rămâne o temă deschisă, care, în mod sigur, va mai suporta pe parcursul cercetării numeroase completări și chiar corecturi.

⁵ *Sz.L.*, 1920, nr.146, 3 iulie, p.2

⁶ *F. Zs.*, p.251

⁷ Bogdándy Sándor, *Útmutató müködvelő fényképészek részére* (Îndrumător pentru fotografii amatori), Ediția a II-a, Nagyszalonta, 1900

⁸ Szakács 1997, p.148, reluat de Miklósi-Sikes 2001, p. 220

VECHI ATELIERE FOTOGRAFICE DIN BIHOR

ALEȘD

Moldovány János

Atelierul funcționa deja în 1912⁹. A continuat să funcționeze în perioada interbelică. În 1947 el se afla în proprietatea văduvei fotografului¹⁰. Era profilat pe portrete, fotografii de grup și fotografii de reportaj. Fotografii produse în acest atelier se păstrează în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea.

BEIUȘ

Benedek Mózes

Atelierul funcționa deja în 1912¹¹.

Csere Sándor

Atelierul funcționa deja în 1904¹².

Erdélyi Ferenc

Atelierul este atestat după 1900¹³. Acest atelier este repertoriat doar în Miklósi-Sikes 2001. Nu este amintit de nici un alt autor, iar pe parcursul cercetării noastre nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier. Presupunem, prin urmare, că este vorba de o greșeală și că informația s-ar referi de fapt la atelierul Erdélyi Jenő.

Erdélyi Jenő

Atelierul a funcționat în primii ani ai secolului 20, circa 1900-1915. Era profilat pe portrete, fotografii de grup și fotografii de nuntă. Fotografii produse în acest atelier se păstrează în colecțiile Muzeului Țării Crișurilor din Oradea.

Fischer¹⁴

A funcționat până în 1924, fiind, se pare, un atelier profitabil. În 1923 proprietarul, dorind să emigreze, s-a hotărât să-și vândă atelierul, împreună cu toate dotările și cu locuința aferentă¹⁵. Astfel, în 1924,

⁹ *Cîntăr* 1912, p.97

¹⁰ *Compass* 1947, p.188

¹¹ *Cîntăr* 1912, p.97

¹² *Cîntăr* 1904, p.114

¹³ Miklósi-Sikes 2001, p.119

¹⁴ vezi și atelierul *Foto-Steluța*

¹⁵ *Fotografia*, 1923, nr.6, 30 iunie, p.11

atelierul *Fischer* a fost preluat de fotografatul Titu Birț, care i-a schimbat numele în *Foto - Steluța*¹⁶.

Foto Artă¹⁷

Este fostul atelier *Foto - Steluța* preluat de fotografatul Alexandru Tufan în septembrie 1925, căruia noul proprietar i-a schimbat numele în *Foto Artă*. În noua formulă, atelierul practica o reducere de preț de 15% pentru funcționari și elevi¹⁸.

Foto "MIMOSA"

Atelierul s-a deschis în toamna anului 1925 în *Casa Gera*, pe strada 9 Vânători, la nr.6¹⁹. La deschidere, atelierul beneficia de dotare modernă pentru epoca respectivă și executa fotografii artistice, dar și mărituri de fotografii în cărbune, ulei sau pastel. Practica reduceri de preț la fotografiile pentru carnet de identitate. Atelierul mai funcționa încă în 1936. A lucrat în principal portrete, fotografii de grup, cărți poștale ilustrate. Fotografii produse în acest atelier se păstrează în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea și în colecții particulare din Oradea.

Foto - Steluța²⁰

Este fostul atelier *Fischer* din Piața dr.Ciordaș preluat în 1924 de fotografatul Titu Birț, care i-a schimbat numele. Atelierul a funcționat până în 1925²¹. A practicat reduceri de preț pentru funcționarii publici și pentru studenți.

Foto Szekeres

Atelierul a funcționat în perioada interbelică. Era profilat pe portrete. În colecția Secției de Istorie a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea se găsește o fotografie produsă în acest atelier.

Gere Sándor

Atelierul funcționa deja în 1902 și a continuat să funcționeze până în anii '20 ai secolului trecut. Era profilat pe portrete, fotografii de grup, fotografii de nuntă, dar și pe fotomontaje de mari dimensiuni, cum erau

¹⁶ *Beiușul*, 1924, nr.41, 2 noiembrie, p.3

¹⁷ vezi și atelierul *Foto- Steluța*

¹⁸ *Beiușul*, 1925, nr.37, 13 septembrie, p.3

¹⁹ *Ibidem*, nr.42, 4 noiembrie, p.3

²⁰ vezi și atelierul *Foto Artă*

²¹ *Beiușul*, 1925, nr.37, 13 septembrie, p.3

de pildă tablourile de absolvire. Pe acestea din urmă semnează *Alexandru Gere, Fotograf*²². Cartoanele erau comandate la firma *S. Wachtl* din Viena.

Fotografiile produse în acest atelier se păstrează în colecțiile Secției de Istorie a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, ale Muzeului Memorial “Iosif Vulcan” din Oradea, precum și în colecții particulare din Oradea.

Munkácsi Lajos

Atelierul funcționa deja în 1896²³ și continua să funcționeze în 1901.

Până la ora aceasta nu am întâlnit în colecții publice nici o fotografie originală provenind din acest atelier, ci doar într-o colecție particulară din Oradea. Marca atelierului, imprimată pe cartoanele special comandate la litograful K. Krziwanek din Viena ne informează că fotografii Munkácsi era posesorul unor medalii primite cu ocazia unor expoziții la care participase la Székesfehérvár, Pécs și Szolnok. De la fotografii Munkácsi au rămas de asemenea 14 reproduceri după clișeele sale, apărute în monografia comitatului Bihor datorată lui Borovszki S.²⁴ Judecând după conținutul acestor imagini (vederi panoramice, peisaje, monumente ale naturii, căi ferate, vestigii de monumente istorice, clădiri, vederi de oraș, aspecte etnografice), credem că-l putem considera pe Munkácsi și un reprezentant al fotografiei turistice în Bihor și îndeosebi în zona Beiușului, alături de Iuliu Czárán.

Szabó Sándor

Atelierul este atestat în jurul anului 1875²⁵. Fotografii produse în acest atelier se păstrează în Fototeca Istorică a Muzeului Național Ungar din Budapesta [*Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára*].

Zsunk Pál

Paul Zsunk a avut între 1900 - 1907 atelier fotografic la Oradea²⁶. S-a mutat ulterior la Beiuș. Atelierul din Beiuș a funcționat aproximativ între anii 1908 -1917. A produs portrete, fotografii de grup, tablouri de absolvire. Pe tablourile de absolvire, de dimensiuni mari, semnează «*Paul Zsunk, fotografist*». Fotografii și tablouri de absolvire produse în acest atelier se păstrează în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, a

²² vezi tabloul cu *Octavianii Gimnaziului superior greco-catolic român din Beiuș în anul școlar 1903-1904*, în colecția Muzeului Memorial “Iosif Vulcan” din Oradea

²³ F. Zs., p.236

²⁴ Borovszki 1901, *passim*

²⁵ Szakács 1997, p.143

²⁶ Comea 1999, p.75

Muzeului Memorial “Iosif Vulcan” din Oradea, precum și în colecții particulare din Oradea.

DIOSIG

Erdőháti Géza

Atelierul funcționa în 1947²⁷. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Károlyi József ²⁸

Atelierul funcționa deja în jurul anului 1870²⁹. Despre Károlyi József știm că în 1882 apărea pe lista abonaților revistei de specialitate *Fényképészeti Lapok* [Foaia Fotografică] editată la Cluj de cunoscutul fotograf Veress Ferenc.

Nu se știe exact când s-a asociat cu fotograful Pelikán (poate în jurul lui 1884), dar după ce timp de câțiva ani au funcționat ca asociați, aproximativ în jurul anului 1896 Károlyi a rămas din nou singur la conducerea atelierului. În 1903 atelierul Károlyi din Diosig funcționa încă. În 1899 își comanda cartoanele la firma A. Moll din Viena. Ca și în cazul altor ateliere vechi, și de la acest atelier s-au păstrat în principal portrete, aflate astăzi în colecțiile Muzeului Déri din Debrecen, ale Fototecii Istorice a Muzeului Național Ungar din Budapesta, precum și în colecții particulare.

Károlyi și Pelikán

Atelierul a funcționat aproximativ în perioada 1884-1895.

Despre Pelikán Károly știm că era și pictor academist și că a avut un atelier fotografic la Oradea începând din 1872, la început în asociație cu fotograful Knapp Mihály, iar din 1873 singur³⁰. La acea dată Pelikán era considerat deja un veteran în ale fotografiei, cu cunoștințe profesionale dobândite prin marile orașe ale Europei, chiar înainte de sosirea sa la Oradea poposind mai multă vreme în atelierul celebrului fotograf vienez Friedrich Luckhardt, în calitate de conducător tehnic al atelierului³¹ acestuia.

În 1883, revista *Fényképészeti Lapok* [Foaia Fotografică] îl amintea pe Pelikán ca fotograf voiajor³², ceea ce înseamnă că la acea dată el renunțase deja la atelierul din Oradea.

²⁷ *Compass* 1947, p.202

²⁸ Vezi și atelierele Károlyi din Marghita și Károlyi și Pelikán din Diosig.

²⁹ Vezi fotografie în colecția lui Déri Múzeum din Debrecen, Általános történeti adattár, nr.inv.88.41-b

³⁰ Comea 1997, p.121

³¹ *Bihar*, 1872, nr.29, 24 februarie

³² *F. L.*, 1883, nr.2, februarie, coperta 3

Cât despre fotograficul Károlyi József, despre acesta știm că a participat, în septembrie 1885, la Budapesta, la ședința de deschidere a *Asociației de Instruire și Ajutorare a Tinerilor Fotografi* [*Fényképész Ifjak Önképző és Segélyegyesülete*]³³.

Nu știm cu exactitate când a încetat existența atelierului Károlyi și Pelikán la Diosig, dar la 1896 Károlyi figura deja ca fotograf profesionist la Marghita.

În ce privește producția atelierului Károlyi și Pelikán din Diosig, aceasta s-a axat în principal pe portrete. Cartoanele erau comandate la firma *Eisenshiml & Wachtl* din Viena.

Fotografii produse în acest atelier se mai păstrează astăzi la *Fototeca Istorică a Muzeului Național Ungar* [*Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára*] din Budapesta, precum și în colecții particulare din Oradea.

Sipos Imre

Atelierul funcționa deja în 1912³⁴. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

MARGHITA

Fehér Ferenc

Atelierul funcționa deja în 1904³⁵. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Gombos

Atelierul funcționa deja în 1936³⁶. Asigura și prelucrarea clișeelelor aduse de fotograful amatori, care-și puteau cumpăra tot de-acolo și rolfilmele. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Károlyi József³⁷

Atelierul este menționat în 1896³⁸. A funcționat probabil până în 1898. Fotograficul a mai avut un atelier în Diosig, în asociație cu Pelikán Károly, aproximativ între 1884-1895 și a revenit la Diosig în 1899.

³³ *Ibidem*, 1885, nr.9, septembrie, p.180-182; Miklósi-Sikes 2001, p.180

³⁴ *Címtár* 1912, p.97

³⁵ *Címtár* 1904, p.114

³⁶ *Marghita*, 1936, nr.22, 12 iunie, p.3

³⁷ Vezi și atelierele Károlyi și Pelikán din Diosig și Károlyi din Diosig.

³⁸ *F. Zs.*, p.244

Kiss Andrei (soția lui)

Atelierul funcționa în 1947³⁹. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Konkoly Sándor József

Atelierul funcționa deja în 1912⁴⁰. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Spuller János

După unele surse bibliografice, atelierul principal al lui Spuller János s-ar fi aflat la Carei, unde a funcționat timp de mai multe decenii, aproximativ între 1870-1920. În jurul anului 1880 a deschis un atelier la Marghita⁴¹. În 1886 atelierul din Marghita încă funcționa (era interesat de cumpărarea, respectiv vânzarea de aparatură și instrumentar fotografic) și se pare că acolo se afla în acea perioadă și locuința fotografului⁴². Nu știm dacă în perioada respectivă a mai păstrat și atelierul din Carei. În orice caz, pe verso-ul cartoanelor folosite în această perioadă (lucrate la firma *Leopold Türkel* din Viena) atelierul din Carei nu apare menționat, de aceea înclinăm să credem că aproximativ între anii 1880-1890 Spuller a locuit și a lucrat la Marghita. Mai târziu, fotograful a deschis ateliere și la Șimleul Silvaniei (1900-1910), Zalău (1900-1910) și Debrecen (1915-1920).

În atelierul din Marghita, Spuller a lucrat cu predilecție portrete și fotografii de familie. Fotografii provenind din atelierul său se păstrează în Fototeca Istorică a Muzeului Național Ungar din Budapesta, la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, precum și în colecții particulare din Oradea.

Vajda Ștefan (soția lui)

Atelierul funcționa în 1947⁴³. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

SALONTA

Békés Gyula

Atelierul său principal se afla la Gyula, unde a funcționat aproximativ în perioada 1899⁴⁴ - 1930. Pe lângă acesta, a mai deschis și numeroase ateliere-

³⁹ *Compass* 1947, p.211

⁴⁰ *Címtár* 1912, p.97

⁴¹ Szakács 1997, p.141

⁴² *F. L.*, 1886, nr.6, iunie, p.141

⁴³ *Compass* 1947, p.211

⁴⁴ Am întâlnit o fotografie datată 25 decembrie 1899 într-o colecție particulară din Oradea. La ora aceea fotograful Békés deținea deja titlul de *fotograf al curții arhiducelui Iosif*.

filiale, printre care s-a aflat și cel din Salonta. Primul atelier-filială deschis a fost cel de la Békéscsaba care funcționa deja în 1904⁴⁵ și a continuat să funcționeze până în jurul anului 1920. Tot în jurul anului 1904 este datat și atelierul de la Orosháza⁴⁶. În 1918, în asociație cu fotografii Stojkovits Iván, Békés a deschis un atelier și în Arad⁴⁷.

Atelierul de la Salonta a funcționat aproximativ în perioada 1910-1925.

Békés Gyula era un fotograf cunoscut și apreciat, deținând și titlul de *fotograf al curții arhiducelui Iosif*. În 1901, când s-a redactat cunoscuta monografie a comitatului Bihor datorată lui Borovszky Samu⁴⁸, Békés a furnizat câteva clișee pentru ilustrarea volumului. Imaginile cu care a participat la acest volum înfățișează personaje și realități din hinterlandul Salonteii: păstori, conace moșierești etc.

Fotografiile produse în atelierul din Salonta (portrete, fotografii de familie) se mai păstrează astăzi în colecțiile lui *Bihari Múzeum* din Berettyóújfalu, ale Fototecii Istorice a Muzeului Național Ungar din Budapesta, precum și în colecții particulare din Oradea.

Bordás Ghizela

Atelierul funcționa deja în 1947⁴⁹. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Csikós Mária

Atelierul a funcționat în perioada interbelică, circa 1928 - 1930⁵⁰. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Foto "Davidovits"

Proprietarul atelierului era fotografii Ștefan Davidovits, unul din cei trei frați Davidovits, toți fotografi și originari din Salonta. Atelierul a funcționat între 1931 [anul înregistrării la Camera de Comerț și Industrie Oradea] și 1944 pe str. Regele Ferdinand nr.4, iar după 1944 în localul din Piața Libertății nr.21 [adresă din 1946].

Imediat după înregistrarea firmei, la 18 septembrie 1931, Ștefan Davidovits l-a angajat și înregistrat ca ucenic pe fratele său Ladislau⁵¹.

⁴⁵ vezi colecția de fotografii a Secției de Istorie a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, fotografia cu nr. inv. 7409, datată 1904

⁴⁶ Szakács 1997, p.109

⁴⁷ Miklósi-Sikes 2001, p.95-96

⁴⁸ vezi Borovszky 1901, *passim*

⁴⁹ *Compass* 1947, p.222

⁵⁰ ANDJB, fond 232, dos. 2, f. 353

⁵¹ *Ibidem*, f.471

În 1944, Ștefan Davidovits, evreu fiind, a fost deportat. A avut șansa să supraviețuiască și să revină din lagăr, stabilindu-se la Oradea unde avusese de asemenea un atelier fotografic înainte de 1944⁵². În martie 1946 a cerut să i se restituie localul vechiului său atelier din Salonta, restituire pe care a și obținut-o prin hotărâre judecătorească în ianuarie 1947⁵³.

Fotografii produse în perioada interbelică în atelierul *Foto "Davidovits"* din Salonta am cercetat în colecții particulare din Oradea.

Foto Fehér⁵⁴

Atelierul funcționa în anii 1925 - 1930⁵⁵. Proprietarul firmei era fotograful Fehér József, născut în 1892⁵⁶. Atelierul era profilat pe portrete și fotografii de grup. Fotografii produse în acest atelier am văzut în colecții particulare din Oradea.

Foto NÖVÉREK

Atelierul funcționa deja în 1932. Era profilat pe portrete. Fotografii produse în acest atelier se mai păstrează în colecții particulare din Oradea.

KORZO fényképészet [Foto KORZO]

Atelierul funcționa deja în 1935. Era profilat pe portrete. Am văzut fotografii produse în acest atelier în colecții particulare din Oradea.

Mérges János

Atelierul de la Salonta este atestat după 1895⁵⁷. Se pare că era un atelier-filială, căci în acea perioadă atelierul principal al fotografului se afla la Oradea unde a funcționat între anii 1896-1922⁵⁸. Pe de altă parte, un fotograf cu numele Mérges János este semnalat și la Gherla (în 1897) și la Cluj (în 1899), în ambele locuri ca fotograf stabil.

Rubin Ismail

Fotografu Ismail⁵⁹ Rubin s-a născut în 1875.

Atelierul său, situat lângă hotelul *Central*⁶⁰, a funcționat aproximativ în perioada 1919 - 1930⁶¹. În 1919 vindea un aparat foto de 12 x 16,5 și dorea

⁵² Comea 1999, p.52

⁵³ ANDJB, *fond 65*, dos. 13, f.108

⁵⁴ vezi și atelierul *Zsák și Fehér*

⁵⁵ ANDJB, *fond 232*, dos. 2, f. 353

⁵⁶ ANDJB, *fond 10*, dos. 153 - Lista electorală comunală (1925), f. 28

⁵⁷ Miklósi-Sikes 2001, p. 167; atelierul este amintit și în *Cîntăr* 1904, p.114

⁵⁸ Comea 1999, p.62

⁵⁹ În alte surse apare cu prenumele Samuel (ANDJB, *fond 232*, dos. 2, f. 353)

⁶⁰ Sz.L., 1922, nr.247, 29 octombrie, p.2

⁶¹ ANDJB, *fond 10*, dos.153, f. 67; ANDJB, *fond 232*, dos. 2, f. 353

totodată să angajeze o ucenică⁶². În toamna anului 1922 dorea să angajeze din nou o ucenică⁶³. Din presa epocii aflăm și câteva din prețurile pe care le practica: un set de trei fotografii format *carte de visite* pentru legitimații costa 30 de lei, iar un set de șase fotografii artistice format *carte poștală* costa 50 de lei⁶⁴. Se mai executau în atelier și mărituri de fotografii de diferite dimensiuni, până la cele de mărime naturală. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Wölfel S. & Co.

Atelierul a funcționat aproximativ în perioada 1880-1890⁶⁵. Am întâlnit fotografii produse în acest atelier în colecții particulare din Oradea.

Zsák Jenő⁶⁶

Fotograful Zsák s-a născut în 1895⁶⁷.

În bibliografia consultată atelierul său este atestat pentru anul 1856⁶⁸, ceea ce este greșit. Greșeala provine de la existența, în colecțiile *Fototecii Istorică a Muzeului Național Ungar* din Budapesta, a unei reproduceri fotografice realizată de fotograful Zsák după un portret al poetului Arany János de Barabás Miklós, datat 1856. Data realizării picturii a fost astfel transferată, din grabă, și asupra reproducerii fotografice. De fapt, atelierul a funcționat în perioada interbelică (circa 1925-1930⁶⁹). Era profilat pe portrete. Am întâlnit fotografii produse în acest atelier în colecții particulare din Oradea.

Zsák és Fehér

Atelierul a funcționat aproximativ în perioada 1906 - 1924⁷⁰ pe Rákóczi-út [în perioada interbelică str. Regele Ferdinand] la nr.4, în *Casa Csikos*⁷¹. Ulterior, cei doi asociați s-au despărțit, deschizându-și fiecare atelier propriu. În 1923, în atelierul renovat și modernizat, având acum «*aspect de atelier de oraș mare*» se făceau și inovații tehnice în domeniul fotografiei artistice, unul din proprietari [care anume, relatarea nu specifică] aducând o perfecționare așa-numitei *expuneri Rembrandt*, cu scopul de a potența impresia artistică. Inovația a fost remarcată și recunoscută de presa de

⁶² Sz. L., 1919, nr.123, 12 octombrie, p.2

⁶³ *Ibidem*, 1922, nr.264, 19 noiembrie, p.3

⁶⁴ *Ibidem*, 1921, 6 martie, p.3

⁶⁵ Szakács 1997, p.148

⁶⁶ vezi și atelierul Zsák és Fehér

⁶⁷ ANDJB, *fond 10*, dos. 153, f.87

⁶⁸ Szakács 1997, p.148, reluat în Miklósi-Sikes 2001, p. 220

⁶⁹ ANDJB, *fond 232*, dos. 2, f. 353

⁷⁰ ANDJB, *fond 10*, dos. 148, f. 2

⁷¹ Sz. L., 1923, nr.50, 4 martie

specialitate, care a reprodus mai multe imagini realizate cu noul procedeu⁷². Pe lângă fotografiile obișnuite, acest atelier mai executa și fotografii mărite, colorate cu ulei, acuarelă sau pastel, precum și înrămări de fotografii. În acea perioadă își făcea ucenicia la firmă un student care dorea să-și însușească profesia de fotograf pentru a se putea întreține pe perioada studiilor.

Am întâlnit fotografii produse în acest atelier în colecții particulare din Oradea.

SĂCUIENI

Biró Francisc

Atelierul este semnalat ca funcționând în 1925⁷³ și apoi în 1947⁷⁴.

În 1925, fotograful Biró dorea să-și vândă atelierul, despre care afirma că este «*fără concurență*», de unde s-ar putea trage concluzia că în acea epocă atelierul său era unicul atelier fotografic din Săcuieni. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Ignáczy Géza

Fotografal a avut ateliere în Ungaria la Kisvárdá (1904-1919), Mátészalka și Beregszász (1910-1935), iar ateliere-filiale la Tokay, Băile Szobráncz, Nagykálló și Nyirbátor (1910-1935).

Atelierul din Săcuieni era tot un atelier-filială⁷⁵. Conform surselor bibliografice consultate, ar fi funcționat aproximativ în perioada 1910-1935⁷⁶. În privința anului 1935 ne exprimăm însă îndoială. Întrucât cea mai mare parte a atelierelor lui Ignáczy se afla pe teritoriul Ungariei, ne îndoim că și-ar fi păstrat atelierul-filială din Săcuieni și după trasarea noii frontiere. Cu atât mai mult cu cât fotografal Biró afirma în 1925 că atelierul său nu are concurență la acea oră în Săcuieni [vezi, mai sus, atelierul *Biró Francisc*]. Coroborând toate aceste informații, nu ni se pare exclus ca Biró să fi cumpărat poate atelierul *Ignáczy* cândva în jurul anului 1920.

Lakatos Iosif

Atelierul funcționa deja în 1947⁷⁷. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

⁷² Sz. L., 1923, nr.65, 22 martie, p.1

⁷³ *Fotografia*, 1925, nr.1, 31 ianuarie, p.14

⁷⁴ *Compass* 1947, p. 218

⁷⁵ În Nánási 2003, p. 178 se afirmă că înainte de primul război mondial în Săcuieni funcționau două ateliere fotografice. Nu indică însă sursa informației.

⁷⁶ Szakács 1997, p.122; Miklósi-Sikes 2001, p. 138

⁷⁷ *Compass* 1947, p.218

TINCA

Bozó József

Atelierul funcționa deja în 1912⁷⁸. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Klein Simon

Atelierul funcționa deja în 1904⁷⁹. O fotografie de grup produsă în acest atelier există în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea.

Köteles János

Atelierul funcționa deja în 1912⁸⁰. În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

Silaghi Ioan

Atelierul funcționa deja în perioada 1943-1947⁸¹. Am întâlnit fotografii produse în acest atelier în colecții particulare din Oradea.

Vinter János

Atelierul funcționa deja în 1912⁸². În colecțiile studiate nu am întâlnit nici o fotografie produsă în acest atelier.

VALEA LUI MIHAI

Feldmann Aladár

Atelierul a funcționat aproximativ în perioada 1925 - 1934, «*în casa doamnei Vester*»⁸³. Oferta atelierului consta în portrete, fotografii de nuntă, fotografii de familie și de grup, portrete și fotografii cu copii, fotografii pentru legitimații și pașapoarte «*la cele mai convenabile prețuri*», măririi de fotografii «*în orice culoare și mărime*» indiferent de vechimea fotografiei. Această ultimă mențiune sugerează că avem de-a face fie cu un atelier vechi, fie cu succesorul unui atelier vechi. Atelierul Feldmann era deschis toată ziua, iar la cerere fotograful se deplasa și în provincie.

Fotografal Feldmann era abonat⁸⁴ în 1925 la revista de specialitate *Fotografia* care apărea la Alba Iulia.

⁷⁸ *Cîmtár* 1912, p.97

⁷⁹ *Cîmtár* 1904, p.114

⁸⁰ *Cîmtár* 1912, p.97

⁸¹ *Compass* 1947, p.232

⁸² *Cîmtár* 1912, p.97

⁸³ *Almanahul...Valea lui Mihai* 1934, p.63

⁸⁴ *Fotografia*, 1925, nr.3, 31 martie, p.20

ANCIENS ATELIERS PHOTOGRAPHIQUES DE BIHOR

Résumé

Cet ouvrage se place à la suite de nos recherches d'histoire de la photographie locale, recherches déjà valorisées partiellement à propos des anciens ateliers photographiques d'Oradea. Nous y apportons maintenant un complément nécessaire, en y ajoutant d'autres localités de Bihor, villes et communes d'une certaine importance, dans lesquelles ont fonctionné, depuis les années '70 du XIXe siècle, des ateliers photographiques stables.

En étudiant l'histoire des ateliers photographiques du département de Bihor, nous avons vécu les difficultés d'une telle entreprise. D'une part, la presse quotidienne provinciale, source d'information importante pour ce thème, est moins représentée par rapport à la presse parue à Oradea. D'une autre part, dans les collections publiques de photographie historique que nous avons étudiées, on conserve moins de photographies produites dans des ateliers de Bihor. Nous avons utilisé, d'après le nombre de photographies conservées, la collection du Département d'Histoire du Musée du Pays des Criș d'Oradea, la collection de la Photothèque Historique du Musée National Hongrois de Budapest, la collection du Musée Mémorial «Iosif Vulcan» d'Oradea, et la collection du Musée Déri de Debrecen. On doit souligner ensuite le fait que l'accès aux albums de famille et aux collections privées, excepté pour les collections appartenant à des collectionneurs déjà connus, se fait en général d'une manière aléatoire.

Du point de vue méthodologique, nous avons considéré plus pratique et plus utile de passer en revue ces ateliers sous forme de répertoire, suivant l'ordre alphabétique des localités. La liste des ateliers suit également l'ordre alphabétique. Nous avons aussi noté les éventuelles relations existant entre différents ateliers, certains d'entre eux étant les successeurs d'entreprises anciennes.

Les adresses et les numéros de maison qui apparaissent dans cet article sont ceux de l'époque.

On ne peut pas toujours se prononcer avec exactitude sur la période de fonctionnement des ateliers. Pour certains d'eux on n'a eu aucune autre source d'information, sauf les photographies, dont la plupart ne sont pas datées. On les a datées, ne serait-ce qu'approximativement, en analysant les éléments de mobilier et de mode vestimentaire figurant sur les images, ainsi que le style de la marque d'atelier figurant au verso.

Il serait faux de croire que dans les ateliers photographiques de la province ont travaillé seulement des photographes de compétence moindre. Parmi les propriétaires d'ateliers photographiques de Bihor on peut compter quelques bons professionnels: József Károlyi et Károly Pelikán de Diosig, Lajos Munkácsi de Beiuș etc. D'autres ateliers de Bihor étaient en fait des ateliers-filiale ouverts par des photographes très connus tels que Gyula Békés et son atelier de Salonta.

Pour l'entre-deux-guerres, on remarque déjà la concurrence des photographes amateurs qui commençaient à priver les ateliers professionnels de certaines catégories de photographies qui, autrefois, leur avaient apporté d'importants revenus: photographies de famille, de groupes, paysages, photographies de reportage. Les ateliers professionnels de Bihor ont supporté aussi la concurrence des ateliers d'Oradea qui envoyaient leurs agents dans la province pour racoler de la clientèle, pratique qui se rencontrait surtout les jours des foires hebdomadaires dans les villes et les villages du département.

Au cours de la recherche ont été identifiés quelques photographes amateurs dont les noms sont aussi mentionnés dans cet article.

Pour les chercheurs intéressés par la production des ateliers photographiques de Bihor nous avons indiqué aussi les lieux de conservation et de provenance des photographies étudiées.

L'histoire des ateliers photographiques de Bihor reste un thème toujours ouvert. Certainement, au cours de la recherche, il supportera encore de nombreux compléments et même des corrections.

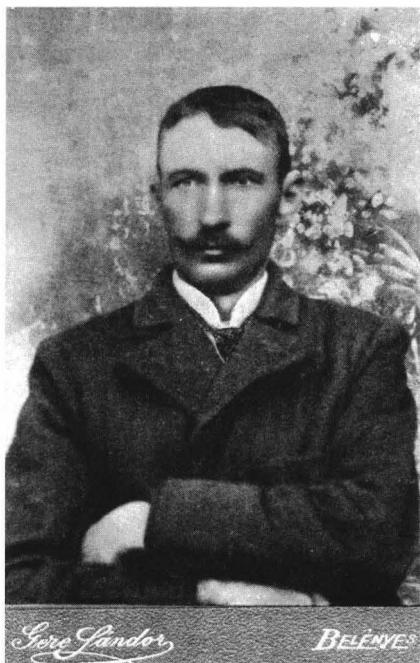
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Almanahul... Valea lui Mihai* 1934 = *Érmihályfalvai Évkönyv, Almanahul comunei Valea lui Mihai*, szerkesztette Rosenblüth Sándor, Tip. Róth și Komáromy, Carei, 1934
- ANDJB, *fond 10* = Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, *fond 10 - Primăria Orașului Salonta*, Inv. 121
- ANDJB, *fond 65* = Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, *fond 65 - Camera de Comerț și Industrie*, Inv. 95
- ANDJB, *fond 232* = Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, *fond 232 - Asociația Micilor Meseriași Salonta*, Inv. 73

- Beiușul* = *Beiușul*, Ziar de propagandă națională, Beiuș, 1921-1930
- Bihar* = *Bihar*, Oradea, I, 1863 și urm.
- Borovszky 1901= Borovszky Samu, *Bihar vármegye és Nagyvárad* [*Comitatul Bihor și Oradea*], Apollo könyvkiadó, Budapest, 1901
- Címtár* 1897 = *Nagyvárad és Biharmegye cím és névtára* [*Ghid de adrese și nume al orașului Oradea și comitatului Bihor*], összeállították Vidosits Gyula és Porcsalmy S., Nagyvárad, Szent László Nyomda Rt., 1897
- Címtár* 1904 = *Nagyvárad és Biharvármegye cím és lakjegyzéke* [*Ghidul adreselor și locuințelor din Oradea și comitatul Bihor*], Boros Jenő könyvnyomdája, Nagyvárad, 1904
- Címtár* 1912 = *Biharvármegyei és Nagyváradai címtár* [*Ghidul comitatului Bihor și al orașului Oradea*], összeállította Kemény L. Ignác, Boros Jenő könyvnyomdája, Nagyvarad, 1912
- Compass* 1947 ➔ *Compass Comercial*. Indicatorul industrial și comercial din Oradea și județul Bihor, Redactor Ladislau Lukács, *Grafica* - Institut de arte grafice, Oradea, 1947
- Cornea 1997 = Lucia Cornea, *Ateliere fotografice timpurii la Oradea (1852-1884)*, In: *Crisia*, Oradea, XXVI-XXVII, 1997, p.119-130
- Cornea 1999 = Lucia Cornea, *Repertoriul vechilor ateliere fotografice din Oradea. 1852 - 1950 · Répertoire des anciens ateliers photographiques d' Oradea. 1852-1950*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1999
- F. L.* = *Fényképészeti Lapok* [*Foaia Fotografică*], Cluj, 1882-1888
- Fotografia* = *Fotografia*. Revista asociației fotografilor din România, Cluj apoi Alba-Iulia, 1922-1926
- F. Zs.* = *Fényképészek Zsebkönyve* [*Ghidul Fotografilor*], Budapest, 1896, p. 244
- Marghita* = *Marghita*, Foaie socială, Marghita, 1929-1938
- Miklósi-Sikes 2001 = Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben. 1839-1916* [*Fotografi și ateliere în*

- Ardeal. 1839-1916*], Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely, 2001
- Nánási 2003 = Nánási Zoltán, *Székelyhíd történeti monográfiája* [*Monografia istorică a comunei Săcuieni*], Kiadja az Érmellék Egyesület, Székelyhíd, 2003
- Szakács 1997 = Szakács Margit, *Fényképészek és fényképésműtermek Magyarországon. 1840-1945* [*Fotografi și ateliere fotografice în Ungaria. 1840-1945*], Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1997
- Sz. L. = *Szalontai Lapok*, [*Foaia Salontană*], Salonta, an.I, 1888 și urm.

Portretul unui tânăr, perioada interbelică,
atelier *Foto Szekeres* - Beiuș, 8 x 13 cm
Portrait d'un jeune homme
© Muzeul Țării Crișurilor Oradea,
nr. inv. 8653

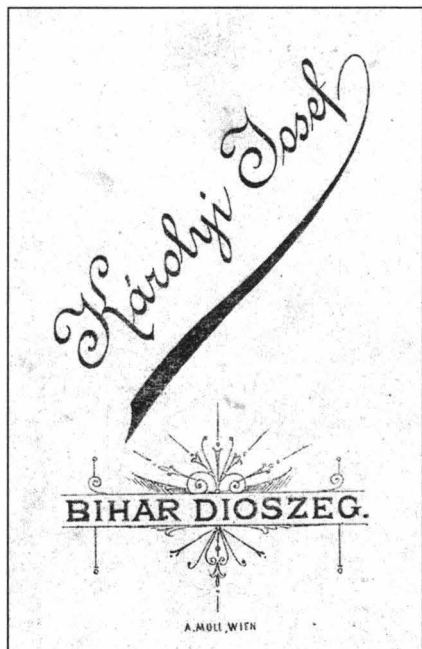
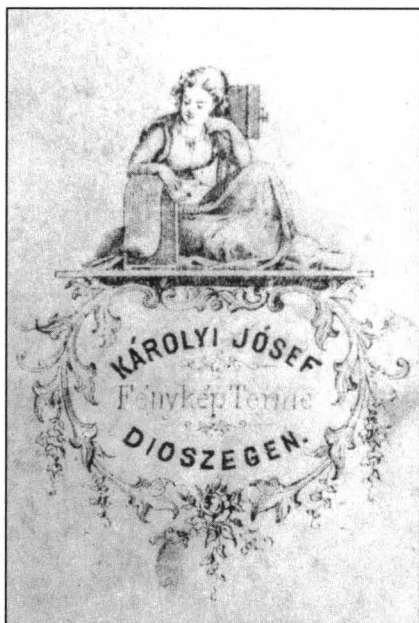

Portretul unui bărbat,
atelier *Gere Sándor* - Beiuș, circa
1905, 10 x 14 cm
Portrait d'un jeune homme
© Muzeul Țării Crișurilor Oradea,
nr. inv. 8666/68

Marca atelierului *Károlyi József* din Diosig, pe verso-ul unei fotografii datată în jurul anului 1870, format *carte de visite*

La marque de l'atelier *Károlyi József* de Diosig, vers 1870

© Déri Múzeum - Debrecen,
nr. inv. 88.41-b

Marca atelierului *Károlyi József* din Diosig, pe verso-ul unei fotografii datată în jurul anului 1880, format *carte de visite*

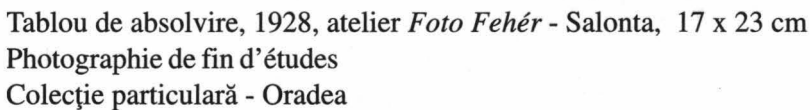
La marque de l'atelier *Károlyi József* de Diosig, vers 1880

Colecție particulară - Oradea

Bărbat cu bicicletă, atelier *Békés Gyula*
 - Salonta, circa 1910, 10 x 14,5 cm
 Homme à bicyclette
 Colecția autoarei

Fotografie de nuntă, atelier
Foto Davidovits - Salonta, 1932, 8,5 x
 13,5 cm
 Photographie de noces
 Colecția autoarei

Portretul unei tinere, 1932, atelier *Foto*
NÓVÉREK - Salonta, 8,5 x 13 cm
 Portrait d'une jeune femme
 Colecția autoarei

Portretul unei tinere, 1935, atelier
KORZO - Salonta,
 Portrait d'une jeune femme
 Colecția autoarei

Portretul unei tinere fete, 1927, atelier
Zsák Jenő - Salonta, 8 x 13,5 cm
Portrait d'une jeune fille
Colecție particulară - Oradea

Portretul unei tinere, circa 1906, atelier
Zsák și Fehér - Salonta, 8,5 x 13,5 cm
Portrait d'une jeune femme
Colecția autoarei

Portretul unei tinere, circa 1880, atelier
Károlyi și Pelikán - Diosig, 5,5 x 9 cm
 Portrait d'une jeune fille
 © Muzeul Țării Crișurilor Oradea, nr.
 inv. 8666/58

Portretul unei tinere, circa 1885, atelier
Spuller János - Marghita, 6 x 9 cm
 Portrait d'une jeune fille
 © Muzeul Țării Crișurilor Oradea, nr.
 inv. 8666/29